

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
СУМСЬКА ФІЛІЯ

Кафедра гуманітарних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ
з навчальної дисципліни «Логіка»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
262 Правоохоронна діяльність (поліцейські)
за темою 6 – «Логічні основи теорії аргументації»

Суми 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 08.07.2024 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол від
27.06.2024 № 22)

Розробник:

Доцент кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат філософських наук
Тетяна ПОНОМАРЕНКО

Рецензенти:

1. Доцент кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського
національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент
Олена МАРКОВА
2. Доцент кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики
навчання історичних дисциплін Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка, кандидат філософських наук, доцент
Ігор СНЕГІРЬОВ

План лекції

1. Доведення та його логічна структура.
2. Способи доведення.
3. Спростування та його види.
4. Правила доведення і спростування.

Рекомендована література:

Основна

1. Бандурка О. М., Тягло О. В. Юридична логіка : підручник. 2-е видання, переробл. і доповн. Харків : Золота миля, 2017. 216 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/81da4c46-6707-414e-9039-87e33c2a247c/content>
2. Войтенко Д. О., Качурова С. В., Невельська-Гордєєва О. П. Логіка в запитаннях і відповідях : навчальний посібник / за заг. ред. О.П. Невельської-Гордєєвої. Харків : Право, 2019. 126 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/493/3_Logika_v_zapitannjah_NP_vnutri.pdf
3. Логіка для юристів: підручник / В. С. Бліхар, В. В. Левкулич, М. М. Олексюк, Б. Б. Шандра, В. Ю. Свищо, О. І. Матвієнко. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2022. 316 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/44906/1/%D0%9B%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%BA%D0%B0.pdf>
4. Хоменко І. В. Логіка. Теорія і практика : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 328 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Khomenko_Iryna/Lohika_teorii_ta_praktyka.pdf
5. Шепетяк О. М. Логіка. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Фенікс, 2015. 256 с. URL: <https://cutt.ly/VwjB8CNU>
6. Юридична логіка : підручник / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 248 с. URL: <https://cutt.ly/uwjB4eGJ>

Додаткова

1. Ponomarenko T. O., Mykhailichenko O. V., Shapovalova O. V., Ivaniі O. M., Ivaniі I. V. Innovative Technologies in the Teaching of Historical, Social and Human Sciences. *Universidad y Sociedad : Revista Científica de la Universidad de Cienfuegos*. 2020. Vol. 12, Num. 5. P. 290–294. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/9776/1/document%20%281%29.pdf>
2. Методологія наукових досліджень : підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. Харків : Право, 2019. 368 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/OMND.pdf
3. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / І. С. Добронравова, О. В. Руденко, Л. І. Сидоренко та ін.; за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). К. : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Methodol.pdf>

4. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни «Логіка» (галузь знань 0304 «Право», 0302 «Міжнародне право»; освітньокваліфікаційний рівень «Бакалавр»; напрям підготовки 6.030401 «Правознавство», 6.030202 «Міжнародні відносини») для студентів I курсу денної форми навчання / уклад.: О. М. Юркевич, В. Д. Титов, С. Е. Зархіна та ін. Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. 90 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1876/1/NMP_0010.pdf

5. Тягло О. В. Критичне мислення в дії, або досвід критичної рецензії. *Постметодика*. 2017. № 1 (126). С. 8-13. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/765d7941-c171-4458-b806-a2511a21e98b/content>

6. Тягло О. В. Юридична логіка чи логіка для юристів? *Наше право*. 2013. № 2. С. 180–183. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0e481f5f-cbf9-47ba-84bc-3b4e3de18f1e/content>

7. Тягло О. Чи потрібне критичне мислення українській школі? *Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи* : зб. ст. П'ятої міжнар. наук.-метод. конф. з медіаосвіти та медіаграмотності (м. Київ, 31 берез. – 1 квіт. 2017 р.). Київ : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2017. С. 60–64. URL: <https://cutt.ly/5wjB7JXY>

8. Тягло О. В. Логіка юридичних міркувань. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 349–353. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4da55cde-fa8f-41e1-a0fb-dcd3ca8534e8/content>

9. Тягло О. В. До поняття юридичної логіки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3 (70). С. 241–248. URL: <https://cutt.ly/TwjB7moQ>

10. Філософія науки : курс лекцій з вивчення дисципліни для здобувачів III рівня вищої освіти «доктори філософії» спеціальності 204 «ТВППТ» денної та заочної форми навчання / О. П. Сидоренко. Одеса : ОДАУ, 2019. 156 с. URL: <https://osau.edu.ua/wp-content/uploads/2020/05/Kurs-lektsij-Filosofiya-nauky.pdf>

11. Філософія науки : підручник / І. С. Добронравова, Л. І. Сидоренко, В. Л. Чуйко та ін. ; за ред. І. С. Добронравової. К. : ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Phil-science.pdf>

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Інститут філософії НАН України імені Григорія Сковороди. URL: <http://www.filosof.com.ua/>

2. Практикум з логіки. URL: <http://philosophy.ck.ua/praktikum-z-logiki/>

3. Федорченко Ю. Формальна і трансцендентальна логіка. URL: <http://fedorchenko.ho.ua/journal/7.html>

4. Вправи на розвиток логічного мислення. URL: <http://kitu.nau.edu.ua/koledzh/vpravy-na-rozvytok-logichnogo-myslennya>

5. Мозок, його особливості та розвиток. URL: <http://kitu.nau.edu.ua/koledzh/mozok-yogo-osoblyvosti-ta-rozvytok>

6. Інституційний репозитарій Харківського національного університету

Текст лекції

1. Доведення та його логічна структура

Важливу роль у здобутті істини відіграє *доведення*. Доведення відіграє істотну роль у кожній науці. Без доведення приймається лише дуже невелика частина відправних, вихідних положень тієї чи іншої наукової теорії.

У логіці *під доведенням розуміють процес мислення, що полягає в обґрунтуванні деякого твердження за допомогою інших тверджень, істинність яких встановлено раніше.*

Будь-яке доведення складається з трьох частин:

- *тези* – це твердження, істинність якого необхідно довести;
- *аргументів (основи)* – це судження, що їх наводять для доведення тези;
- *демонстрації* – це спосіб логічного зв'язку тези з основою.

Як тези можуть поставати найрізноманітніші судження, якщо вони не очевидні і потребують доведення. У науках це різноманітні твердження (теореми – в геометрії, факти й обставини – у юридичній практиці), у повсякденні – певні переконання, чужі і власні думки.

Тезу може бути сформульовано як на початку суперечки, так і в будь-який її момент. Сформулювати тезу можна у кілька способів:

- за допомогою вступного словосполучення «Я стверджую...», «На мою думку...», «Моя теза полягає у...» тощо;
- опосередковано – шляхом надання певному судженню категоричної форми;
- через постановку прямого чи риторичного запитання.

У ролі аргументу може бути будь-яке судження, що відповідає двом правилам:

- це судження має бути безпосередньо пов'язане з тезою;
- це судження має бути істинним, причому його істинність має бути беззаперечною або раніше доведеною.

Формами аргументів є:

- а) факти дійсності;
- б) аксіоми й закони науки;
- в) норми законодавства;
- г) визначення (дефініції) понять.

Як основи доведення використовуються *аксіоми*.

Аксіоми – це судження, які приймаються без доведення. Вони широко використовуються в математиці, фізиці, математичній логіці та інших науках.

Найскладнішою частиною доведення є демонстрація.

Не слід плутати доведення із доказом.

Доказ являє собою доказові факти.

Джерела відомостей про факти є *засобами доказу*.

Судовий доказ – це складний логічний процес. Він складається з ряду моментів: збирання, закріплення, перевірки і оцінки доказів. Логічне доведення становить одну із сторін судового доказу.

Будь-яке доведення складається із трьох частин: **тези, аргументів (основи) і демонстрації (доказового міркування)**.

Демонстрація (доказове міркування) – це процес виведення тези з аргументів.

Демонстрація є інструментом виправдання нової істини, шляхом пошуку підстав для її обґрунтування. Завдяки демонстрації отримуємо відповідь на запитання – чи дійсно теза впливає із аргументів. Логічний зв'язок тези з аргументами виражається у формі умовиводу.

Види доведення

Доказові міркування розрізняються, перш за все, за своїм відношенням до висунутої тези. Неможливо підтвердити хибну тезу, як неможливо спростувати істинну тезу. Цілеспрямованість демонстрації є вихідною основою для поділу доведень на види.

У юридичній науці і практиці користуються такими термінами, як *доведення* і *судовий доказ*. Терміни ці виражають різні поняття.

Термін «доказ» у кримінальному процесі вживається у двох значеннях:

1. Словом «доказ» позначають *логічне* доведення.
2. Під "доказом" в юриспруденції розуміють також доказові факти.

«Доказами в кримінальній справі у визначеному законом порядку органи дізнання, слідчий і суд установлюють наявність або відсутність суспільне небезпечне діяння, винність особи, котра скоїла це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного розв'язання справи».

Джерела відомостей про факти (показання свідка, потерпілого, обвинувачуваного, висновки експерта тощо) називаються в кримінальному процесі *засобами доказу*. Розрізняють також декілька видів доказу: судовий та логічний докази.

Судовий доказ – це специфічна форма пізнання істини під час розслідування і розгляду кримінальних справ. Судовий доказ не зводиться до логічного доведення, поняття ці не тотожні. Судовий доказ – поняття ширше, ніж поняття логічне доведення. Логічне доведення – *це розумова діяльність*, це розумовий процес обґрунтування однієї істини іншими істинами.

Судовий доказ – це не тільки логічний процес, не одна лише розумова діяльність. Судовий доказ – складна діяльність. Вона складається з ряду моментів: збирання, закріплення, перевірки й оцінки

доказів. Окрім розумової діяльності, судовий доказ включає, таким чином, і практичну діяльність. Логічне доведення становить лише одну зі сторін судового доказу – певний його момент. Судовий доказ – це не звичайне логічне доведення, а одночасний процес і пізнання істини, і її логічне доведення.

Але судовий доказ відрізняється від логічного доведення не тільки цим.

Логічне доведення відбувається за законами і правилами однієї лише логіки.

Судовий доказ здійснюється не тільки за законами діалектики, він підлягає також юридичним законам. Судовий доказ має чітко правовий характер. Це означає, наприклад, що суб'єктом судового доказу може бути не будь-яка особа, а тільки слідчий, прокурор, особа, що проводить дізнання, і суддя; факти дійсності стають доказовими фактами у судовій справі лише за умови, якщо вони здобуті із дотриманням норм процесуального права, і т. д.

2. Способи доведення

Залежно від способу визначення істинності, тези доведення поділяються на *прямі і непрямі*.

За способом аргументації доведення поділяються на два види:

а) *пряме підтвердження тези* і б) *непряме підтвердження тези*.

Прямими доказами є такі факти, котрі пов'язані із шуканим фактом безпосередньо і очевидно.

Непрямими доказами є такі факти, зв'язок котрих із шуканим фактом не дається безпосередньо, не є очевидним.

Неспроможність доведення в цілому

Неспроможність доведення в цілому можлива у наступних випадках:

а) теза відсутня, або неконкретна;

б) аргументи не мають відношення до тези; в) неможливо продемонструвати зв'язок тези з аргументами.

3. Спростування та його види

Доведення нерозривно пов'язане із спростуванням. У ході аргументації не тільки доводиться якесь положення, а й одночасно спростовується. Спростування – це обґрунтування хибності доводжуваного положення, або встановлення неспроможності його доведення в цілому.

Таким чином, логічна операція спростування по суті також є доведенням, але не істинності, а хибності.

У ході аргументації сторона, яка доводить істинність якогось положення є пропонентом, а сторона, котра доводить хибність цього положення – опонентом.

Наведені способи спростування (спростування тези, критика аргументів, виявлення неспроможності демонстрації) можуть застосовуватися не тільки як самостійні логічні операції, але й комплексно.

4. Правила доведення і спростування

Аргументація має свої правила. Правила аргументації, це, перш за все, правила доведення. Вони стосуються тези, аргументів і демонстрації.

Недотримання цих правил призводить як до помилок, так і до навмисних порушень. Допущені помилки і порушення в аргументації є підставами для спростування доводжуваних положень.

I. Правила і помилки щодо тези.

II. Правила і помилки щодо аргументів.

III. Правила і помилки щодо демонстрації.

Дотримання логічних правил аргументації забезпечує доказовість міркування в усіх галузях науки і практики.

*Зокрема, **правила й помилки в доведенні, що стосуються тези:***

1) теза має бути ясно й чітко сформульована. Будь-яка двозначність може спричинити ланцюг логічних помилок, що призведе до помилкового кінцевого результату;

2) теза має залишатися незмінною за змістом – це категорична вимога закону тотожності. Однак у практиці часто зустрічаються різні форми підміни тези:

– *доведення через людину (перехід на особистості)*, тобто підміна вихідної тези особистісною характеристикою людини, яка має відношення до тези;

– *доведення через публіку*, тобто звернення до почуттів аудиторії з метою викликати в них симпатію до змісту тези й змусити повірити в її істинність;

– *розиширене трактування*, коли замість доведення істинності висунутої тези доводиться інше твердження – настільки широке, що з нього не випливає істинність висунутої раніш тези.

Правила й помилки в доведенні, що стосуються аргументів:

1) аргумент має бути істинним. Як логічну помилку варто розцінювати використання свідомо помилкових аргументів чи аргументів імовірних, істинність яких іще потребує доведення;

2) аргумент має бути достатньою підставою для тези. Порухення цього правила призводить до таких помилок:

– *помилка недостатнього обґрунтування*, коли аргумент не впливає з тези;

– *помилка підміни часткового загальним, відносного — абсолютним*, коли аргумент, істинний лише у певних умовах, застосовується з будь-якого приводу. Наприклад, гасло боротьби з корупцією в сучасній Україні часто служить за аргумент на користь необхідності неодмінно посадити за ґрати того чи іншого високопоставленого чиновника попереднього режиму;

– *помилка замкненого кола*, коли істинність аргументів базується на припущенні про істинність тези, яку вони насправді покликані доводити.

Доведення – це обґрунтування істинності висунутого положення (судження) за допомогою інших, пов'язаних із ним положень (системи суджень), істинність котрих встановлено раніше, або приймається без доведень. Доказ являє собою доказові факти. Будь-яке доведення складається із трьох частин: тези, аргументів (основи) і демонстрації (доказового міркування). Тезою доказу є положення, істинність котрого треба довести. Аргументами є система суджень, котра наводиться для обґрунтування підстав істинності тези. Демонстрацією є спосіб логічного зв'язку тези з аргументами.

Спростування – це обґрунтування хибності доводжуваного положення, або встановлення неспроможності його доведення в цілому. Спростування може бути спрямоване як проти тези і аргументів, так і проти демонстрації.

Суперечка – будь-яке зіткнення несумісних думок, під час якого кожна сторона відстоює свою правоту. Залежно від форми проведення суперечок та засобів, які в них використовуються, останні поділяють на дискусію, полеміку, диспут, дебати.

Доказ тісно пов'язаний зі спростуванням. Досить часто ми не тільки доводимо істинність висунутої тези, а одночасно й спростовуємо якесь інше положення, котре ми вважаємо хибним.

Існують три способи спростування:

- спростування тези (пряме і непряме);
- критика аргументів;
- виявлення неспроможності демонстрації. Спростування тези, у свою чергу, здійснюється:
  - спростування фактами;
  - встановленням хибності (або суперечливості) наслідків, що випливають з тези;
  - спростуванням тези через доведення антитези.

Критика аргументів, висунутих опонентом в обґрунтуванні його тези, здійснюється тим, що доводиться їх хибність або неспроможність. Але хибність аргументів ще не означає хибність самої тези.

Виявлення неспроможності демонстрації полягає в тому, що виявляються помилки у формі самого доведення. Виявивши такі помилки у процесі демонстрації, ми спростовуємо її проведення, але не саму тезу.

Правила стосовно форми обґрунтування тези:

- теза повинна бути висновком, що логічно випливає з аргументів за загальними правилами виводу або має бути одержаною згідно з правилами непрямого доведення.

Помилки у формі доведення:

- уявний наслідок (з того, що на горизонті спочатку з'являється щогла, ніяк не випливає, що Земля має форму кулі);
- сказане умовно сприймається як безумовне (миш'як – смертельна отрута, але коли лікар дає його хворому малими дозами, то це не означає, що повинна настати смерть).

Порушення правил виводу:

- помилки в дедуктивних виводах (з припущення, що коли число закінчується на 0, то воно ділиться на 5, не випливає, що коли число ділиться на 5, то воно обов'язково закінчується цифрою «0»).

Помилки в індуктивних виводах:

- підміна реальних відношень (висловлювання «після того» не означає, що це здійснюється «з причини того»).

Помилки у виводах за аналогією:

- *паралогізм* – це ненавмисна логічна помилка в міркуванні, яка виникає внаслідок порушення законів і правил логіки й звичайно приводить до хибних висновків;
- *софізм* – навмисно хибно зроблений умовивід, який має видимість істинного;

– *парадокс* – це міркування, у якому доводиться як істинність, так і хибність певного судження. Класичними прикладами парадоксів є: «купа», «лисий», «генерал і цирульник», «мер міста» та ін.